

RAPORT ȘTIINȚIFIC FINAL

Titlu proiect: Reprezentarea răufăcătorului și etica empatiei în narațiunile grafice americane
(PN-III-P1-1.1-PD-2019-0460, contract nr. 85/2020)

Director: Lect. Dr. Dragoș Manea

- **Obiectivele prevăzute/realizate**

Acest proiect și-a propus următoarele obiective: 1) consolidarea aparatului teoretic pentru stabilirea unor noi relații productive între studiul benzii desenate, memoriei culturale, răufăcătorului și eticii, precum și identificarea surplusului conceptual sugerat de politologul Scott Strauss (2017); 2) identificarea avantajelor modelului diacronic și sincron oferit de banda desenată și explorarea modului în care anumite moșteniri ale vocabularului vizual al narațiunii grafice contribuie la o reprezentare contemporană multidimensională a răufăcătorului; și 3) identificarea rolului multivalent pe care-l joacă umorul în reprezentarea răufăcătorului și a acțiunilor sale; conceptualizarea unei paradigme critice care poate să fie folosită dincolo de disciplina studiilor de bandă desenată.

În perioada 1 septembrie 2020-31 august 2022, am desfășurat activități de cercetare pe tema principală a proiectului, care se axează pe reprezentarea răufăcătorului într-o serie de narațiuni grafice relevante. În prima etapă a acestui proiect, sub îndrumarea doamnei profesor doctor Rodica Mihăilă, am revăzut concepte importante care stau la baza studiilor despre memorie, violență, răufăcători și bandă desenată, precum și concepte relevante din sfera eticii. Astfel, m-am familiarizat din nou cu concepte timpurii, care pun accent asupra perspectivei victimei, precum „epoca mărturie” (Felman și Laub 1992; Wieviorka 2006), dar și cu teme de discuție incluse în ceea ce Raya Morag a numit, mai de curând, „epoca răufăcătorului” (2018). Printre acestea se numără și „trauma răufăcătorului” (Morag 2013; Mohamed 2015), care include răufăcătorul într-o categorie care până de curând era dedicate victimelor, aceea a persoanelor traumatizate (în acest caz, de propriile fapte). De asemenea, am reluat concepte din sfera studiilor de bandă desenată cu aplicație pe genocid și violență (Chute 2016; Earle 2017; in ‘t Veld 2019), pentru a înțelege mai bine cum să extind discuția către figura răufăcătorului în următoarele etape ale proiectului. De asemenea, am reluat câteva lecturi despre rolul empatiei (Maibom 2017), din punctul de vedere al psihologiei cognitive (Pinker 2011), al studiilor literare și culturale (Kaplan 2005), filosofice (Prinz 2011; Slote 2007) și al eticii narrative (Phelan 2013, Meretoja 2018).

În a doua etapă și a treia etapă a acestui proiect, în dialog cu cercetători care au explorat reprezentarea grafică a războiului, violenței și genocidului (Mickwitz 2015, Chute 2016, Earle 2017, Pettitt 2017, Hague, Horton și Mickwitz 2019, in't Veld 2019, Stańczyk 2019, Viljoen 2020, Davies și Rifkind 2020 și Frahm, Hahn și Streb 2021, printre alții), am încercat să situez lucrările pe care le-am selectat în tradiția mai largă a benzilor desenate care reprezintă figura răufăcătorului și am evidențiat contribuțiile lor inedite. Procedând astfel, am explorat ceea ce Laurike in 't Veld a identificat ca fiind încadrarea morală și vizuală a răufăcătorului în banda desenată, de la figuri ale unui rău extraordinar la ființe umane obișnuite ale căror acțiuni sunt motivate de forțe sociale și istorice (2019), dar am luat în considerare și modul în care benzile desenate pe care le-am selectat – cu accentul lor pe fantezie și înstrăinare – pot reorienta conversația critică deja existentă în jurul reprezentării grafice a actelor de genocid, crimă în masă și viol. În cadrul cărții mele, *Reframing the Perpetrator in Contemporary Comics: On the Importance of the Strange* (Palgrave Macmillan, 2022), am testat vocabularului critic conceptualizat anterior printr-o analiză amănunțită a operelor relevante; acest lucru a căutat să completeze lacunele din disciplinele conexe și eventual să aibă o aplicabilitate dincolo de ele. În capitolul „Divine the future, but beware of ghosts’: Romanticism, Satire and Perpetration in *The New Adventures of Hitler* (Grant Morrison and Steve Yeowell, 1989)” m-am axat cu precădere pe rolul jucat de satiră, parodie și umor în cadrul reprezentării figurii răufăcătorului. Într-un dialog interdisciplinar cu romane precum *Lolita* de Vladimir Nabokov și *The Iron Dream* de Norman Spinrad și filme precum *La vita è bella* de Roberto Benigni și *Starship Troopers* de Paul Verhoeven, am explorat atât limitele umorului, cât și potențialul său de a ne face să privim cu alți ochi figura răufăcătorului.

De-a lungul celor trei etape, am folosit resursele disponibile în cadrul Bibliotecii Centrului de Studii Americane din cadrul Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București, a Bibliotecii Universității din Freiburg (într-un stagiul de cercetare care a avut loc în perioada 2 august – 15 septembrie 2021) și a Bibliotecii Universității Humboldt din Berlin (într-un stagiul de cercetare care a avut loc în perioada 1-17 august 2022).

Pentru a disemina cercetarea din cadrul proiectului am publicat 1 articol într-o revistă indexată BDI și 1 capitol de carte și am participat la 5 conferințe internaționale. De asemenea, am organizat un workshop pe tema proiectului și am publicat o carte la editura Palgrave Macmillan (monografia *Reframing the Perpetrator in Contemporary Comics* urmează să fie publicată în luna august 2022).

• **Prezentarea rezultatelor obținute, a indicatorilor de rezultat realizați; a nerealizărilor înregistrate față de rezultatele estimate prin cererea de finanțare (dacă este cazul), cu justificarea acestora;**

a. Publicații

1. Am publicat un articol în revista indexată BDI *Studies in Comics*, scris alături de conf. dr. Mihaela Precup (al cărui autor principal sunt), „‘Who are you crying for?’: Empathy, Fantasy and the Framing of the Perpetrator in Nina Bunjevac’s *Bezimena*”, *Studies in Comics*, 11.2 (2020): 369-383, <https://www.intellectbooks.com/studies-in-comics>. Articolul analizează romanul grafic *Bezimena*, al autoarei Nina Bunjevac și contribuția acestuia la discuția mai largă despre răufăcători, dar mai ales răufăcătorii feminini și complicii acestora. Baza teoretică a lucrării este formată din concepte care aparțin domeniului „perpetrator studies”, cu accentul specific pus asupra perspectivei răufăcătorului. Prin raportarea la un alt roman autobiografic al autoarei (*Fatherland*, 2014), în care examinează perspectiva propriului său tată, un terorist de extremă dreaptă care a murit în urma unui atentat cu bombă eșuat, dar și prin plasarea intrigii romanului grafic *Bezimena* în alt context autobiografic—unul menționat în post-față ca fiind legat de tema abuzului sexual—articolul încearcă să dezlege unele din imaginile mai ambigue ale acestei cărți extrem de complexe vizual. De asemenea, articolul arată cum *Bezimena* ne provoacă să abordăm problema complicității feminine la actul de abuz sexual (în acest caz, al unor minore). Astfel, este o operă importantă care plasează responsabilitatea abuzului nu doar asupra răufăcătorului, dar și asupra unei întregi rețele sociale care pornește de la complicii acestuia și care trece prin structuri importante ale societății, cum ar fi școala sau familia. Prin respingerea logicii sentimentalismului și a apelului la empatie, *Bezimena* îi cere cititorului să cerceteze, să descifreze și să judece, și nu doar să simtă.

2. Am publicat un capitol de carte: „Evil Nuns and Useless Priests: On the Representation of Christianity in Contemporary Historical Fantasy Television Series”, în volumul *Religious Narratives in Contemporary Culture: Between Cultural Memory and Transmediality*, editat de Maria-Sabina Draga-Alexandru și de mine și publicat la editura Brill (Boston și Leiden, 2021, ISBN 978-90-04-45374-6). Articolul pornește de la o discuție a benzilor desenate care reprezintă figura răufăcătorului, axându-se cu precădere pe două dintre ele, *Preacher* și *Lucifer*, și încearcă să sublinieze o evoluție semnificativă pe care adaptările lor TV o semnalează: serialul TV – până în ultimele două decenii, un mediu relativ conservatoare din punct de vedere formal – a devenit mult mai dispus să abordeze subiecte care pot fi controversate, cum ar fi

religia, în moduri subversive și provocatoare. Ceea ce încerc să arăt analizând o serie dintre cele mai populare seriale istorice din ultimii ani este că modul în care acestea înfățișează creștinismul este în mare parte negativ, oferind versiuni ale trecutului în care prezența bisericii este ștearsă, diminuată sau transformată într-un spațiu al răului. Citesc asta ca o oglindire a tendinței mai mari de secularizare în rândul publicului anglo-american, care s-a răspândit în cele din urmă de la banda desenată (poate cel mai radical mediu popular) la spațiul până acum conservator al televiziunii mainstream.

3. Am finalizat procesul de publicare a cărții *Reframing the Perpetrator in Contemporary Comics: On the Importance of the Strange* la editura Palgrave Macmillan (în cadrul seriei Palgrave Studies in Comics and Graphic Novels), ISBN: 978-3-031-03852-5, <https://link.springer.com/book/9783031038525>, estimată să apară în august 2022. Cartea explorează relația noastră etică cu figura răufăcătorului – modul în care simpatizăm, empatizăm și chiar ne identificăm cu personaje care au săvârșit acte de neconceput – și spațiul etic pe care o astfel de relație îl creează. *Reframing the Perpetrator in Contemporary Comics* e interesată în special de aspectele productive ale acestui spațiu: potențialul său de a ne face mai conștienți de propriile noastre poziții etice precare, de convenționalitatea noastră, de privilegiul nostru necâștigat și de complicitatea noastră, adesea tacită, cu structuri mai mari de dominație. Benzile desenate pe care le-am selectat pentru analiză au în prim plan perspectiva răufăcătorului – și meditează asupra acțiunilor sale – dar o fac dintr-o poziție care respinge adesea realismul și noțiunile tradiționale ale sentimentalismului în favoarea fantasticului, a ciudatului și a înstrăinării. Sunt opere care nu înfățișează doar figura răufăcătorului, ci o defamiliarizează în mod activ, permițând o implicare cognitivă și afectivă care contestă reacțiile noastre convenționale la figura răufăcătorului.

b. Participări la conferințe

1. „Picturing the Perpetrator: Grant Morrison’s *The New Adventures of Hitler* and the Ethics of Adapting History.” AICED 22, Literature and Cultural Studies Section: *Re-writing/Re-imagining the Past*, Universitatea din București, 3-5 iunie 2021. Narațiunea grafică a lui Grant Morrison și Steve Yeowell, *The New Adventures of Hitler* (serializată inițial în revista scoțiană *Cut* în 1989, unde a provocat controverse din cauza portretizării lui Hitler, și apoi republicată în revista *Crisis* în 1990), prezintă un tânăr Adolf Hitler, călătorind prin Liverpool înainte de primul război mondial, în căutarea Sfântului Graal, sub îndrumarea lui John Bull. Funcționând în primul rând ca o critică suprarealistă a imperialismului britanic – pe care îl leagă de ascensiunea nazismului – și a politicii thatcheriste contemporane, *The New Adventures of Hitler*

oferă cititorilor un spațiu productiv pentru a explora moștenirea extremismului de dreapta, precum și renașterea acestuia în prezent. În dialog cu cercetători din domeniile eticii narrative și naratologiei cognitive, precum Hanna Meretoja (2018) și David Herman (2013), lucrarea mea explorează potențialul narațiunii grafice de a face cititorii mai conștienți de propria lor complicitate cu logica imperialismului.

Programul conferinței este disponibil aici: http://engleza.ils.unibuc.ro/wp-content/uploads/sites/2/2021/06/Program_22AICED_2021_Literature.pdf

2. „‘Divine the future, but beware of ghosts’: Implicated Subjectivity and the Ethics of Empathy in *The New Adventures of Hitler* (1989).” The International Graphic Novel and Comics Conference 2021: *Comics and Their Audiences / Audiences and Their Comics*, Universitatea din Cambridge, 21-25 iunie 2021. Pornind de la prezentarea mea anterioară pe banda desenată *The New Adventures of Hitler*, în care m-am axat cu precădere pe etica adaptării răufăcătorului, această lucrare explorează potențialul benzii desenate de a crea simpatie pentru figura răufăcătorului. *The New Adventures of Hitler* se bazează în mare măsură pe statutul iconic al lui Hitler, pe omniprezența sa în cultura populară, unde, așa cum susține Mirjam Gebauer, el este o figură a cărei semnificație pare să fi devenit „arbitrară” (2015, 234) – permițând astfel interpretări radical diferite. Banda desenate, spre exemplu, alege să folosească o serie de strategii prin care stârnește simpatie pentru Hitler – mai ales prin căutarea sa uneori eroică a Sfântului Graal, dar și prin problemele sale mintale – și care ne-ar putea permite să reflectăm asupra eticii empatizării cu una dintre cele mai faimoase figuri ale răului din memoria culturală globală.

Programul conferinței este disponibil aici:

<https://internationalgraphicnovelandcomicsconference.com/wp-content/uploads/2021/06/IGNCCIBDS21-WWW-PROG.docx>

3. „‘Flora and Fauna’: *Manifest Destiny* (Chris Dingess, 2013-) and the New Frontier Gothic.” The 2021 RAAS-Fulbright Conference: *Eco Consciousness: Imperatives in American Culture*, Universitatea Ovidius din Constanța, 7-9 octombrie 2021. *Manifest Destiny*, repovestirea fantastică a lui Chris Dingess despre expediția Lewis și Clark din 1804-1806, pune în prim-plan aspectele mai întunecate ale colonialismului american. Banda desenată reimaginează protagoniștii drept autori de genocid într-o misiune de curățare a frontierei de creaturi nedorite și monstruoase. Deși conștienți de moralitatea problematică a acțiunilor lor, oamenii expediției – la ordinul președintelui Jefferson –ucid în mod sistematic creaturi non-umane într-un mod care este menit să amintească de – și este echivalat în mod explicit cu – genocidul nativilor americani. În dialog cu cercetători precum Cheryl Lousley și Greg Garrard,

lucrarea explorează modul în care *Manifest Destiny* folosește tradiția anterioară a goticului de frontieră (Mogen, Sanders și Karpinski 1992), mai ales modul în care aceasta reprezintă spațiului natural al frontierei.

Programul conferinței este disponibil aici:

www.raas.ro/uploads/2021/UPDATED_FINAL_program_RAAS_2021_online.pdf

4. „*Boxers & Saints*, Terrorism, and the Logic of the Young Adult Romance.” *Picturing the Perpetrator in Comics and Graphic Narratives*, Centrul de Studii Americane, Universitatea din București, 7 mai 2022. *Boxers & Saints* de Gene Luen Yang – un roman grafic în două volume – pune în prim plan perspectivele a doi adolescenți care încearcă să navigheze evenimentele Răscoalei boxerilor, o revoltă proto-naționalistă, anti-imperialistă și anti-creștină care a avut loc în China în 1899-1901. *Boxers*, primul volum, se concentrează pe Lee Bao, un pretins salvator național, care se radicalizează după ce e martor la maltratarea consătenilor săi de către misionari și soldați străini. *Saints*, pe de altă parte, se axează pe Vibiana, o fată din același sat, care se convertește de bunăvoie la creștinism pentru a scăpa de structurile patriarhale ale propriei sale comunități și care în cele din urmă este ucisă de Bao în timpul răscoalei. Prezentarea mea explorează influența logicii genului YA (Young Adult) asupra reprezentării terorismului și analizează problemele etice – legate cu precădere de extinderea empatiei – generate de roman.

Programul conferinței este disponibil aici:

<https://www.dragosmanea.org/picturing-the-perpetrator-in-comics-and-graphic-narratives-program/>

5. „‘Unable to protect anyone’: Terrorism and Salvation in Gene Luen Yang’s *Boxers & Saints* (2013).” *The International Graphic Novel and Comics Conference 2022: Comics and Conscience: Ethics, Morality, and Great Responsibility*, Dún Laoghaire Institute of Art, Design and Technology, 29 iunie - 1 iulie 2022. Această lucrare explorează modul în care romanul grafic *Boxers & Saints* problematizează granița oarecum nebuloasă care poate exista uneori între victime și răufăcători prin personaje – precum Lee Bao – care ocupă ambele poziții. În dialog cu cercetători care lucrează pe etica narativă și pe transmiterea transculturală a memoriei, lucrarea investighează strategiile de adaptare a răscoalei boxerilor folosite de roman, precum și etica empatizării cu autorii crimelor în masă propusă de acesta. Lucrarea analizează *Boxers & Saints* ca o fantezie istorică influențată de ontologia și etica catolică, despre care susține că, în cele din urmă, fundamentează logica narativa a romanului.

Programul conferinței este disponibil aici:

<https://internationalgraphicnovelandcomicsconference.com/wp-content/uploads/2022/06/AAAIGNCC-2022-Schedule-27.6.22-1.docx>

c. Workshop pe tema proiectului

Am organizat un workshop pe tema proiectului în cadrul Centrului de Studii Americane. Workshopul, intitulat *Picturing the Perpetrator in Comics and Graphic Narratives*, s-a desfășurat online pe data de 7 mai 2022, cu participarea a 7 prezentatori atât din România, cât și din străinătate (Austria, India, Marea Britanie). Programul este disponibil aici: <https://www.dragosmanea.org/picturing-the-perpetrator-in-comics-and-graphic-narratives-program/>

d. Pagina web a proiectului:

Am creat și actualizat pagina proiectului, disponibilă aici:

<https://www.dragosmanea.org/research-projects/>

• Impactul estimat al rezultatelor obținute, cu sublinierea celui mai semnificativ rezultat obținut.

Acest proiect ar trebui să aibă un impact semnificativ asupra disciplinelor cu care se află în dialog (comics studies, memory studies, perpetrator studies, cu precădere), datorită metodelor și conceptelor inovatoare pe care le propune. Proiectul contribuie la o mai bună înțelegere a: 1) factorilor care facilitează producerea genocidului; 2) instabilitatea pozițiilor sociale dificile precum „victimă” și „răufăcător”, care pot deveni adesea interschimbabile; 3) valoarea empatiei în construirea unei etici care poziționează răufăcătorul în afara unor categorii neproductive precum cea a monstrului sau a bolnavului psihic; 4) dinamica dintre normele sociale și actele de săvârșire pe care acestea le pot genera (intenționat sau neintenționat).

Cel mai semnificativ rezultat al acestui proiect este publicarea monografiei *Reframing the Perpetrator in Contemporary Comics: On the Importance of the Strange* la editura Palgrave Macmillan (în cadrul prestigioasei serii Palgrave Studies in Comics and Graphic Novels). *Reframing the Perpetrator in Contemporary Comics*, prima carte dedicată exclusiv reprezentării răufăcătorului în banda desenată, pune în prim plan figura răufăcătorului într-o selecție de benzi desenate britanice, americane și canadiene și explorează întrebări legate de amintire, dreptate și datorie istorică. Accentul său principal este pus pe opere care înstrăinează

în mod deliberat figura răufăcătorului – prin fantezie, absurdism, ambiguitate formală sau rescriere provocatoare – și astfel permit cititorilor să interacționeze din nou cu istoria genocidului, a crimei în masă și a violenței sexuale. Cartea a fost descrisă de dr. Ann Miller, Universitatea din Leicester, Marea Britanie, ca o operă ce oferă „lecturi revelatoare [...] care contestă categorii simpliste ca binele și răul, refuzând să patologizeze indivizii sau să depolitizeze contextul. Autorul intră în dialog cu cercetarea recentă din cadrul studiilor de bandă desenată, axată pe studiile memoriei și teoria traumei, adăugând straturi de complexitate cu o analiză detaliată a figurii răufăcătorului. O carte perspicace, scrisă cu luciditate” și de dr. Mel Gibson, Universitatea Northumbria, Marea Britanie, ca „o privire fascinantă asupra modului în care benzile desenate pot permite cititorilor să se implice etic cu figura răufăcătorului și cu acțiunile sale teribile, folosindu-le ca instrumente de reflecție. Analiza operelor, în mare parte din anii 2010, explorează modul în care benzile desenate pot reîncadra figura răufăcătorului [...] pentru a face din nou stranii și provocatoare evenimentele familiare ale istoriei.” (<https://link.springer.com/book/9783031038525>).

Director Proiect,
Lect. dr. Dragoș Manea

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Manea', enclosed within a hand-drawn blue oval shape.